

STUDIEBOEK

Voorbij 'giftige studieboeken' in de economische wetenschap

Gedragseconomie als redelijk alternatief

Het is tijd voor een ommekeer in het economie-onderwijs, zo blijkt wel uit een staking van economiestudenten in Amerika. Het in de echte wereld ingestorte economische systeem staat immers in veel studieboeken nog recht overeind. *Behavioral Economics* is een geschikt basisboek om studenten te leren met een bredere en meer realistische blik naar de economie te kijken. **door Roel Grol en Esther-Mirjam Sent**

E

CONOMEN

lijken behoorlijk hardleers. Immers, dezelfde economen die de crisis niet zagen aankomen, schromen niet haar nu te becommentariëren. De experts van het Centraal Planbureau (CPB) die er faliekant naast zaten, mogen nog altijd het hoogste woord voeren. En wilden ze eerst de economie enthousiast stimuleren, nu moet er plotsklaps keihard bezuinigd worden.

Dit verschijnsel zien we niet alleen in Nederland maar ook in de VS. Maar sommige studenten daar pikken het niet langer. Zo zijn begin november 2011 ongeveer 70 studenten van Harvard University demonstratief uit het college Inleiding Economie van Greg Mankiw gelopen om te protesteren tegen zijn inzichten.

De studenten motiveren hun staking in een open brief aan professor Mankiw, geplaatst op de website van de *Harvard Political Review*. 'Vandaag zijn we uit uw college, Economie 10, gelopen om onze onvrede uit te drukken met de vooringenomenheid die aan de basis ligt van deze inleidende cursus economie', zo schrijven ze. 'Wij zijn zeer bezorgd over de manier waarop deze vooringenomenheid studenten, de universiteit en onze samenleving als geheel beïnvloedt.'

Studenten die deelnamen aan de staking hadden gehoopt een evenwichtig

BEHAVIORAL ECONOMICS
door Edward Cartwright.
Routledge. Londen 2011.
488 pag. € 49,50

Hoe heeft het zo ver kunnen komen? Waarom worden miljoenen economiestudenten zo 'misleid'? Waarom wordt de economische wetenschap door één sterk ideologisch geïnspireerde stroming gedomineerd?

Om te beseffen dat het niet altijd zo is geweest, keren we terug naar de periode voor de Eerste Wereldoorlog en het Interbellum, toen pluralisme de dominante kracht in de economische wetenschap was. Zo was vóór de Eerste Wereldoorlog de sociale evangeliebeweging een belangrijke invloed binnen de economie. Aanhangers van deze beweging pleitten voor

nen zowel institutionalisme als neoclassicisme.

Ook tijdens het Interbellum werd de economische wetenschap gekarakteriseerd door pluralisme op vele niveaus. Niet alleen bestonden institutionalisme en neoclassicisme naast elkaar, ook de stromingen zelf waren zeer pluralistisch. Het institutionalisme was een brede beweging en de neoklassieke economie was zeer divers. Economen binnen deze stromingen maakten gebruik van een breed scala aan theoretische inzichten en empirische methoden.

Institutionele economen kwamen evenwel steeds meer onder vuur te liggen gedurende de jaren dertig van de vorige eeuw, mede omdat zij niet in staat waren om succesvolle beleidsaanbevelingen te formuleren in reactie op de Grote Depressie. De Tweede Wereldoorlog vormde het keerpunt waarop de institutionele economen definitief plaats moesten maken voor de dominantie van de neoklassieke economie.

De Tweede Wereldoorlog stimuleerde de beweging in de richting van monisme in de economische wetenschap met betrekking tot ideologie, theorieën, modellen en beleidsadvies, waarmee de neoklassieke economie haar institutionalistische zuster naar de zijlijn duwde. Tijdens de oorlog waren neoklassieke economen ingezet voor het oplossen van strategische problemen. Delend in de glorie van de latere overwinning, omarmden economen een sterk geloof in het formalisme van de neoklassieke economie. Ze verloren hun belangstelling voor de economische *realiteit* en ontwikkelden in plaats daarvan een algemene gereedschapskist voor het analyseren van keuzesituaties. Zo probeerden ze hun professionele status op te vijzelen.

Op allerlei manieren werd het neoclassicisme versterkt en het institutionalisme verzwakt. Terwijl tijdens het Interbellum de nadruk nog lag op de persoonlijke kwaliteiten en attitudes van economen, werd na de Tweede Wereldoorlog objectiviteit geassocieerd met een bepaalde set van methoden, geënt op wiskunde en statistiek. Het succes van deze nieuwe set van methoden tijdens de Tweede Wereldoorlog leidde ertoe dat economen gingen geloven in de onder-

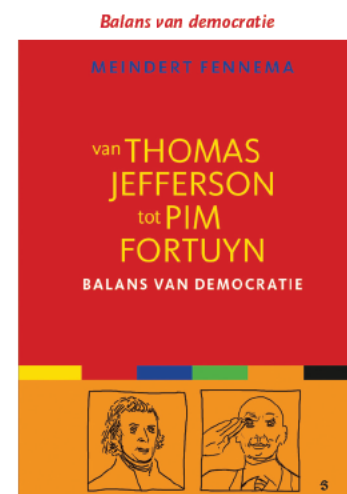
liggende ideeën betreffende rationaliteit, hebzucht en evenwicht. Tegelijkertijd vond er in de samenleving een verschuiving plaats van interesse in economische interventies naar ondersteuning van vrije markten en concurrentie, waarmee het neoklassieke geloofssysteem verder werd versterkt. Institutionalisme stond op gespannen voet met deze nieuwe focus, die werd ondersteund door de nieuwe financiers van de economische wetenschap, zoals het Amerikaanse ministerie van Defensie. Het werd verder verzwakt doordat de aandacht voor planning en

'Dezelfde economen die de crisis niet zagen aankomen, schromen niet haar nu te becommentariëren.'

beeld van de economie te krijgen in de verplichte inleidende cursus. 'In plaats daarvan werden we verplicht een cursus te volgen die een specifieke en beperkte blik op de economie biedt, die naar onze mening de problematische en inefficiënte systemen van economische ongelijkheid in onze samenleving van vandaag bestendigt.'

Niet alleen de colleges van professor Mankiw zijn mikpunt van kritiek, ook zijn inleidende studieboek, *Principles of Economics*, ligt samen met andere zogenaamde giftige studieboeken onder vuur. Volgens de 'giftige studieboekenbeweging' was het inmiddels ingestorte economische systeem gebaseerd op de inzichten die in reguliere economiestudieboeken te lezen vallen. De basis daarvan wordt gevormd door de heilige drie-eenheid van rationaliteit, hebzucht en evenwicht. Volgens aanhangers van de beweging heeft de misvatting dat eigenbelang via het marktmechanisme het algemene belang zal dienen, geleid tot een wereldwijde ramp. Vandaar het label 'giftig'.

meer inzet door de kerken voor de armen in de samenleving door concrete verbetering van de sociale omstandigheden en meer politieke invloed van de arbeiders. Aangezien deze beweging verenigbaar was met verschillende soorten economische analyse, functioneerde zij als een sanctionering van pluralisme, op voorwaarde dat dit gericht was op sociale rechtvaardigheid. Als gevolg daarvan sloot zij aan op verscheidene benaderingen in de economie, zoals institutionalisme en neoclassicisme. De institutionele economie benadrukt het bestaan van transactie- en informatiekosten en geeft een verklaring voor het ontstaan van overheden, ondernemingen en instituties. De neoklassieke economie gaat ervan uit dat mensen een rationele, logische afweging maken van de verschillende opties, waarbij het maximaal haalbare voor het individu centraal staat. Toen de sociale evangeliebeweging na de Eerste Wereldoorlog ten onder ging, maakte zij plaats voor een focus op 'realisme', bin-

Van Thomas Jefferson tot Pim Fortuyn

MEINDERT FENNEMA

Meindert Fennema volgt in deze 'glasheldere analyse van twee eeuwen democratedebat' (Piet de Rooy) de ontwikkeling van de theorievorming over de moderne democratie aan de hand van de 5 democratische revoluties van het einde van de 18e tot in het begin van de 20 eeuw: de 4 Atlantische in de Verenigde Staten, Nederland, Frankrijk en Haiti en de revolutie in Rusland.

In acht hoofdstukken bespreekt hij de opvattingen van een twintigtal politiek filosofen uit die periode over hoe een democratische samenleving eruit moet zien en wie daarin zeggenschap mag hebben.

De lezer maakt kennis met de originele teksten, die voor een beter begrip in hun sociaalpolitieke context zijn geplaatst. In het nieuwe hoofdstuk 9 bespreekt hij het populisme (altijd al wezenskenmerk van democratische bewegingen) als reactie op het multiculturalisme.

In het laatste hoofdstuk, de Epiloog, bespreekt Fennema de achterliggende democratie-opvattingen van een aantal politieke vernieuwingsbewegingen die in het midden van de twintigste eeuw een rol hebben gespeeld. In dit laatste hoofdstuk gaat Fennema ook in op de vorm die de democratie in de huidige West-Europese multiculturele samenlevingen heeft gekregen.

9789055893058 - Eur 25

www.spinhuis.nl

regelgeving verschoof naar markt en concurrentie.

Tijdens de Koude Oorlog werd deze technische draai in de economische wetenschap versterkt doordat het interessegebied van economen steeds verder afnam, evenals de hoeveelheid aanvaardbare manieren om dit te analyseren. De heksenjacht op andersdenkenden in de VS onder senator McCarthy hielp niet mee. Het gevolg was dat de ruimte voor pluralisme voortdurend afnam, terwijl de taal, vorm en technieken van de economische wetenschap verarmden.

Als gevolg van technische problemen, nieuwe technieken en veranderende economische omstandigheden, is er vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw weer sprake van een beweging terug in de richting van pluralisme in de economische wetenschap. Sinds die tijd zijn economen zich bijvoorbeeld gaan interesseren voor raakvlakken met de psychologie, wat leidde tot de ontwikkeling van gedragseconomie en experimentele economie. Andere economen halen hun inspiratie uit de biologie en houden zich bezig met evolutionaire economie. Weer anderen zoeken in de institutionele economie aansluiting met sociologie. En gazo maar door.

Dat brengt ons weer terug naar de huidige situatie. 'Crisis, daar zijn de mooiste dingen uit voortgekomen', volgens *Loesje*. Een crisis betekent letterlijk een ommekeer, een moment van nieuwe waarheid, omdat de oude situatie onhoudbaar blijkt. Een ommekeer die nu hard nodig is.

Het studieboek *Behavioral Economics* van Edward Cartwright draagt bij aan die broodnodige ommekeer. Het is een goed basisboek om inzicht te krijgen in de belangrijkste ontwikkelingen binnen de gedragseconomie. Deze stroming stelt zich ten doel de economische wetenschap realistischer te maken door haar van een psychologische basis te voorzien. In plaats van uit te gaan van de koude, calculerende *homo economicus*, gaat gedragseconomie uit van de *homo psychologicus*, die zich laat leiden door emoties en angsten.

Behavioral Economics maakt duidelijk dat economisch gedrag slechts in beperkte mate door de neoklassieke economische theorie kan worden verklaard, en dat economen ook andere disciplines nodig hebben om dit te doen. Cartwright legt uit dat economen op een valide en betrouwbare manier (veld)experimenten kunnen gebruiken om tot uitspraken over de economische werkelijkheid te komen. Het doel van Cartwright is het verrijken en krachtiger maken van de economische wetenschap, niet het omverwerpen van de neoklassieke theorie. In die zin verschilt de huidige gedragseconomie van het eerdere gedragseconomische onderzoek van, bijvoorbeeld, Herbert Simon. Daar komen we zo op terug.

Hoewel het boek start met de vraag 'What is behavioral economics?' zou de beginvraag ook hebben kunnen luiden 'How to study economics?' Moeten economen pretenderen de hardste van de sociale wetenschappen te zijn en een voorbeeld nemen aan de natuurkunde? Dat was het uitgangspunt van de neoklassieke economen. Of moeten economen zich bescheidener opstellen en duidelijk maken dat het voorspellen van econo-

mische ontwikkelingen een stuk ingewikkelder is dan het voorspellen van het traject dat een kanonskogel zal afleggen?

De pretentie de hardste van de sociale wetenschappen te zijn, heeft de economen ver gebracht. Denk aan instelling van de prijs van de Zweedse Rijksbank voor economie ter nagedachtenis aan Alfred Nobel, beter bekend als de Nobelprijs voor de Economie. Deze werd voor het eerst uitgereikt in 1969, ter herdenking van het driehonderdjarig bestaan van de bank. De laureaat voor de Nobelprijs voor de Natuurkunde, Murray Gell-Mann, vond het echter maar niks het podium te moeten delen met economen. 'Bedenk je eens hoe moeilijk natuurkunde zou zijn als elektronen konden denken', zei hij.

Toch moest Gell-Mann het podium delen met onze landgenoot, de econoom Jan Tinbergen. Zijn methode werd in Nederland geïnstitutionaliseerd door de oprichting van het Centraal Planbureau kort na de Tweede Wereldoorlog. Vervolgens leidde Tinbergen het CPB gedurende tien jaar.

Inmiddels is het CPB uitgegroeid tot een makkelijk mikpunt van kritiek. Aan de vooravond van de val van Lehman Brothers, bijvoorbeeld, voorspelde het CPB een *groei* van 3 procent en een werkloosheid van even boven de 4 procent. Zes maanden later voorspelde het CPB een *krimp* van maar liefst 4 procent en een werkloosheid van boven de 8 procent. Helaas zijn de modellen van het CPB nog steeds gebaseerd op de *homo economicus*, terwijl gedragseconomische kenmerken als onrealistisch optimisme, extreem risico nemen en gebrek aan vertrouwen een belangrijke voedingsbodem vormden voor de crisis.

Cartwright besteedt in *Behavioral Economics* slechts weinig aandacht aan de inbedding van gedragseconomie in de geschiedenis van het economisch denken en in de wetenschapsfilosofie. En dat terwijl die geschiedenis en filosofie juist inzicht geven in de late interesse van economen in gedragseconomie. Herbert Simon, in 1978 winnaar van de Nobelprijs voor de Economie, had weliswaar daarvoor al aandacht gevraagd voor de psychologische dimensies van economisch handelen. Toen zat de neoklassieke economie echter nog zo stevig in het zadel dat weinig economen oren hadden naar de hartekreet van Simon. Het gevolg was dat hij zijn biesen pakte, op Carnegie Mellon University de economie verruilde voor de psychologie en enorm verrast was door de toekenning van de Nobelprijs voor de Economie.

Er is nog een ander belangrijk historisch ingrediënt in de opkomst van de gedragseconomie dat naar onze smaak te weinig aandacht krijgt in het boek, te weten de opkomst van de cognitieve psychologie. Nadat het behaviorisme hoogtijdagen had gevierd in het midden van de vorige eeuw, begonnen cognitieve psychologen in de jaren vijftig aandacht te vragen voor het geheel van fenomenen dat waargenomen kan worden tussen de stimulatie van het organisme door de omgeving en de observeerbare reactie van dit organisme. Hierbij werd dankbaar gebruik gemaakt van noties als informatie, informatieverwerking en informatie-

systemen uit de kunstmatige intelligentie. Door de cognitieve psychologie te verwaarlozen, lijkt *Behavioral Economics* zich te bezondigen aan het imperialisme waarvan economen regelmatig beschuldigd worden.

Waardevol zijn de concrete voorbeelden van economisch gedrag die in elk hoofdstuk van het boek de casus vormen en waarbij Cartwright het gedragseconomisch verhaal vertelt. Deze concreterisering helpt de student om vat te houden op de materie, ondanks de soms lastige, technische tekst. De namen van de hoofdpersonen van elke casus zijn echter wel heel erg monocultureel (Anna, Alan & Emma) en nogal rolpatroonbevestigend (Anna kiest tussen verschillende ontbijtgranen en Alan een autoverzekering).

Interessant zijn de kaders 'Research Methods', die inzicht geven in de methoden en technieken van gedragswetenschappelijk en experimenteel economisch onderzoek. Deze kaders bieden

aan het onderzoeken van verschillen in geluk en de oorzaken daarvan. Enkele daarvan passeren de revue in *Behavioral Economics*.

In het afsluitende hoofdstuk van zijn boek besteedt Cartwright aandacht aan beleidsaanbevelingen die uit gedragseconomie kunnen voortvloeien. Alhoewel gedragseconomie ervan uitgaat dat menselijk gedrag niet altijd rationeel is, wil dat nog niet zeggen dat het niet stuurbaar is. Cartwright legt helder uit hoe commerciële partijen én de overheid gedrag in goede banen kunnen leiden. Hij geeft het voorbeeld van pensioenen. Werknemers blijken niet bereid méér van hun huidige salaris in hun pensioen te storten, maar wel om dat met een toekomstige salarisverhoging te doen. Maak dit de 'default option'. Wie niet wil, kan ervan afzien; dit gaat dan wel ten koste van de waarde van de individuele pensioenaanspraak in de toekomst. Zo wordt zichtbaar hoe gedragseconomische

'Waarom wordt de economische wetenschap door één sterk ideologisch geïnspireerde stroming gedomineerd?'

korte en krachtige inkijkjes in de wetenschappelijke keuken. De 'Review Questions' aan het eind van elk hoofdstuk bevatten vragen die erg dicht op de zojuist gelezen stof liggen. Meer uitdaging zou zitten in vraagstukken die het hogere-orden denken stimuleren, bijvoorbeeld door middel van een vergelijkbare casuïstiek of door de studenten te vragen een eigen experiment op te zetten, uit te voeren en er in relatie tot onderliggende en aanverwante theorieën over te rapporteren. Docenten die dit boek in hun collegereeks gebruiken, zouden dergelijke vraagstukken kunnen toevoegen om hun studenten uit te dagen meer analytisch en toepassingsgericht om te gaan met de inhoud van het boek. Het studieboek bevat verder goede suggesties, in een logische volgorde, voor verder te lezen artikelen en een zeer uitgebreide referentielijst, die degenen die gegrepen zijn door de gedragseconomie verder kan helpen bij hun verkenning van dit vakgebied.

Gelukseconomie krijgt ook een hoofdstuk toebedeeld in het boek, als alternatief voor het bruto binnenlands product (bbp). Het idee achter het bbp of nationaal inkomen als welvaartsmaatstaf is dat het cijfer inzicht verschaft in de mate waarin de behoeften van de inwoners van een land bevredigd zijn. Als economische statistiek is het bbp uitermate succesvol. Tegelijkertijd zijn er belangrijke nadelen aan de bbp-systematiek verbonden. In wetenschappelijke kringen is de belangstelling voor alternatieve geluksindicatoren recentelijk dan ook flink gegroeid. In feite dateert die interesse van vele eeuwen terug; we vinden haar al in het werk van filosofen als Aristoteles en Epicurus. Op hun inzichten werd voortgebouwd door Thomas van Aquino, David Hume en Jeremy Bentham. Gaandeweg ontstond de consensus dat het nastreven van geluk een van de meest fundamentele motieven achter menselijk gedrag is. Duizenden studies zijn inmiddels gewijd

inzichten een vruchtbare rol kunnen spelen in hedendaagse beleidsvraagstukken.

Behavioral Economics is wel het soort handboek waarin je soms wordt overspoeld door een begrippentsunami. De docent die dit boek hanteert zal zelf nog aan de slag moeten om studenten aan te geven wat de échte kern ervan is (dat is uiteraard deels afhankelijk van de doelstellingen van de cursus en de studierichting). Hoewel de structuur binnen de hoofdstukken uitstekend is, zal de docent de studenten ook nog wel moeten duiden hoe de hoofdstukken onderling samenhangen. En docenten zouden er, afhankelijk van hun doelstellingen, voor kunnen kiezen om de hoofdstukken niet 'chronologisch' te volgen, maar een afwijkende, eigen volgorde te kiezen.

Kortom, de studenten die het college van professor Mankiw hebben verlaten, hadden er goed aan gedaan de vrijgekomen tijd te gebruiken voor het bestuderen van het boek van Edward Cartwright. En de aanhangers van de 'giftige studieboekenbeweging' kunnen dit boek van de lijst schrappen. Studenten die uit *Behavioral Economics* onderwezen worden, zijn beter geëquipeerd om de economische realiteit te duiden en behulpzame beleidsaanbevelingen te doen.

Roel Grol is docent en vakdidacticus economie aan de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen en promovendus. Esther-Mirjam Sent is hoogleraar economie aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

Overige literatuur

- N. Gregory Mankiw. *Principles of Economics*. Cengage Learning. Independence, KY 2012 (6^e editie).
- Zie voor de open brief van de Harvardstudenten aan Greg Mankiw van 2 november 2011: <http://hpronline.org/harvard/an-open-letter-to-greg-mankiw/>